

Волошин О.А.*

МІСЦЕ СНД В СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті розглядаються підходи до участі Росії в роботі Співдружності Незалежних Держав у кінці 2000-х – на початку 2010-х рр.

Ключові слова: стратегія, національні інтереси, інструмент

В статье рассматриваются подходы к участию России в работе Содружества Независимых Государств в конце 2000-х – начале 2010-х гг.

Ключевые слова: стратегия, национальные интересы, инструмент

Russian approaches to participation in CIS activity at the end of 2000-th – beginning of 2010-th are reviewed in this article

Key words: strategy, national interests, instrument

Постановка проблеми. Починаючи з середини 2000-х рр. одночасно із зміцненням позицій Росії на міжнародній арені в цілому істотно зростає її активність в рамках Співдружності Незалежних Держав (СНД). Одночасно з цим проходив процес формування нового комплексного бачення місця цієї організації в рамках стратегії російської зовнішньої політики в регіоні.

В цей період відбувалось закріплення відповідних підходів в концептуальних документах з питань зовнішньої політики Російської Федерації (РФ) та проявлялось у конкретних кроках російської дипломатії щодо розвитку Співдружності Незалежних Держав. Весь цей комплекс питань є цікавим предметом для наукового дослідження.

Актуальність. Україна є учасником СНД і останнім часом активно посилює свою діяльність в цій організації. Водночас саме Росія є становим хребтом Співдружності, державою, що визначає характер його функціонування. Розуміння базових настанов, з якими офіційна Москва на даному етапі підходить до своєї участі в СНД та бачить майбутнє цієї організації важливе і для вітчизняної науки, і для актуальних завдань української зовнішньої політики.

Ступінь наукової розробки проблеми. У вітчизняній науці даній тематиці приділяється відносно мало уваги. На окрему увагу заслуговують роботи О.Ковтун, М.Дорошко, В.Константинова, які в своїй науковій діяльності висвітлюють окремі аспекти російської політики щодо СНД [1].

Більш ґрунтовно дану тематику досліджують російські вчені та наукові інститути. Зокрема, М.Колеров, Ю.Косов, А.Торопигін, Інститут сучасного розвитку. Аналіз висловлювань російських посадових осіб та документів з цієї тематики вказує на помітний вплив цих вчених та інституцій на офіційні підходи РФ до Співдружності.

* здобувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Манжолла В.А.

Водночас в роботах згаданих вчених бракує комплексного бачення особливостей російських підходів до визначення місця СНД в структурі пріоритетів та інструментів реалізації політики РФ на пострадянському просторі. На заповнення цієї прогалини і спрямоване дане дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прихід Д.Медведева до влади в Російській Федерації в 2008 році остаточно закріпив тренд, який почав формуватися ще в останні роки президентства Б.Єльцина і набув повноцінного розвитку та закінчених форм за вісім років президентства В.Путіна: Росія перестала розглядати СНД як виключний і навіть головний інструмент проведення своєї політики на пострадянському просторі, вона відмовилась від спроб використати Співдружність для реінтеграції держав регіону і тому перестала серйозно інвестувати в розвиток Організації та підтримувати різноманітні преференції для її членів. Але, з іншого боку, російська еліта утрималася від радикальних кроків і не відмовилась від СНД в цілому, прагнучи продовжити друге п'ятнадцятиріччя її існування як механізму секторального співробітництва, площадки для зустрічей лідерів всіх держав регіону, а також засоби скріплення пострадянського простору як геополітичної єдності.

Найбільш чітко підсумок еволюції російських підходів до розвитку СНД за роки першого президентства В.Путіна (2000-2008 рр.) окреслений в останній редакції Концепції зовнішньої політики РФ, яку своїм указом затвердив президент Д.Медведев лише через два місяці після інавгурації. Політика Росії щодо СНД виписана у IV розділі документу «Регіональні пріоритети». Зокрема, в Концепції зазначається, що Росія буде «працювати над подальшою реалізацією потенціалу СНД як регіональної організації, форуму для багатостороннього політичного діалогу й механізму багатопланового співробітництва з пріоритетами у сферах економіки, гуманітарної взаємодії й боротьби з традиційними і новими викликами й загрозами» [2].

Фактично у цьому положенні в концентрованому вигляді викладені основні завдання, які російська дипломатія прагне вирішувати в СНД та за допомогою СНД на пострадянському просторі. Впадає у вічі, що в Концепції жодного разу не вживається термін «інтеграції» у застосуванні до Співдружності Незалежних держав. Натомість задекларовані наміри просувати безпекову та військово-політичну інтеграцію в рамках ОДКБ, а ЄврАзЕС назване «ядром економічної інтеграції». Більшість дослідників та політичних оглядачів солідарні в думці, що максимально підкреслене в Концепції прохолодне ставлення офіційної Москви до СНД, рішуча виведення інтеграційних ініціатив з площадки Співдружності у вузлі за складом регіональні організації при одночасному закріпленні за СНД статусу багатоформатного форуму колишніх республік СРСР разом означають стабілізацію російських підходів до розвитку Організації [3].

Достатньо артикульовано концептуальну базу під ставлення офіційної Москви в кінці 2000-х рр. до наявних на пострадянському просторі форматів співробітництва та до СНД зокрема підвів керівник російського зовнішньополітичного відомства С.Лавров: «Особливості внутрішнього розвитку країн СНД, неоднакова ступінь їх зацікавленості у взаємодії між собою обумовлюють те, що ми називаємо різношвидкісною та різнорівневою інтеграцією на просторі Співдружності. На практиці цей підхід, що має місце, до речі сказати, і в Євросоюзі, знайшов своє втілення в створенні декількох регіональних форматів колективної взаємодії. Найбільш широким за складом та виконуваними функціями є Співдружність. Ми розглядаємо її як регіональну організацію, цінність якої полягає в тому, що вона забезпечує країнам-учасникам площадку для політичного діалогу і механізми практичної співпраці в різноманітних галузях» [4].

На думку автора дисертації, у даному поясненні С.Лаврова достатньо показовим є факт продовження практики плутанини у термінах «Співдружність Незалежних Держав» та «простір Співдружності», що фактично став правилом для риторики російських офіційних чинників. Показово, що в започаткованих з 2008 р. МЗС РФ щорічних Оглядах зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності Російської Федерації відповідний тематичний розділ звіту носить назву «Простір СНД» [5]. Це свідчить про те, що саму назву «СНД» політична еліта Росії призвичаїлася використовувати для позначення процесів та зовнішньополітичних завдань, які виходять за межі функціонування самої Організації та участі Росії в її роботі. Причому такий підхід, що був притаманний відповідному дискурсу в РФ з самого моменту створення Співдружності, і в кінці першого десятиліття ХХІ ст. залишився нормою не лише для вжитку посадовими особами чи окремими експертами-публіцистами, але і цілком авторитетними науковими установами, які впливають на вироблення концептуальних основ зовнішньої політики. Зокрема, у представленій в березні 2010 р. доповіді «Економічні інтереси і завдання Росії в СНД» тісно пов'язаний з Кремлем Інститут сучасного розвитку на 90% викладає своє бачення перспектив та підходів до відносин з країнами-учасниками Співдружності, лише поверхово торкаючись аналізу завдань російської політики щодо СНД як міжнародної організації [6].

Водночас дуже важливо зважати на те, що ставлення до Співдружності як другої планової, неосновної для Росії організації в регіоні зовсім не означає, що російське політичне керівництво не буде використовувати ті можливості для посилення впливу на пострадянському просторі, які все ще дає йому СНД. Це, в тому числі видно з виступу президента РФ Д.Медведева на нараді послів та постійних представників Росії при міжнародних організаціях 15 липня 2008 р. у Москві, тобто за три дні після затвердження нової редакції Концепції зовнішньої політики. Зокрема, Д.Медведев зазначив: «В рамках СНД потрібно нарощувати потенціал співробітництва в економічній і гуманітарній сферах. Ми бачимо, що послідовна робота на цих напрямках дає певні плоди, причому очевидно, що інтеграційний ресурс ще не вичерпано» [7]. Значно більш відверто та прагматично необхідність збереження Співдружності для Росії пояснює у своїй доповіді вже згаданий нами близький до Д.Медведева Інститут сучасного розвитку: «Співдружність для Росії – це життєво необхідний простір для збереження статусу великої держави та забезпечення власного сталого розвитку» [8]. З цікавих, таких, що не відносяться до інтелектуального мейнстріму, ідей щодо можливої практичної користі від СНД для РФ варто виділити пропозицію ИНСОП щодо доцільності використання Договору про зону вільної торгівлі СНД для створення платформи для надблокової співпраці по лінії СНД – ЄС, що знизило б для Москви гостроту конкуренції з Євросоюзом за вплив на країни європейської частини колишнього СРСР. На думку дисертанта, дана пропозиція представляє інтерес для розробників української зовнішньої політики з огляду на потенційні ризики використання Москвою такого підходу для гальмування самостійного створення Україною зони вільної торгівлі з ЄС.

Також автор вважає необхідним звернути увагу на те, що з цієї доповіді, яка розроблялася людьми, безпосередньо знайомими з настроями в вищому керівництві Росії в кінці 2000-х рр., там, де фактично йде мова про інші організаційні форми, забезпечення цілі «м'якої реінтеграції значної частини пострадянського простору у відкритому торгово-політичному форматі», не зникають пасажі про забезпечення у такий спосіб «довгострокових інтересів РФ в СНД». Тобто цим підкреслюється, що попри націленість основних ресурсів Москви на просування таких інтеграційних проектів як Митний союз, ЄврАзЕС, тощо, правлячий російський клас продовжує розглядати Співдружність як важливий ін-

струмент конституювання пострадянського простору як єдиного цілого, який, в ідеальному майбутньому, повністю повинен бути включений в координовані Кремлем інтеграційні конструкції.

Такий підхід, а також остаточне рішення російського керівництва залишити розвиток Співдружності серед актуальних завдань російської дипломатії підтвердив і міністр закордонних справ РФ С.Лавров, підводячи підсумки зовнішньої політики Росії в 2008 р.: «СНД для нас – абсолютний пріоритет. Це знову закріплено в Концепції зовнішньої політики, котра в липні 2008 р. була схвалена Президентом Д.А.Медведевим. Так буде продовжуватися і надалі. Стратегія економічного розвитку, що була схвалена в СНД до 2020 р., і нові форми та механізми гуманітарного співробітництва свідчать про те, що Співдружність отримає нове дихання. Думаю, ця тенденція триватиме» [9].

На думку відомих в Росії дослідників пострадянського простору Ю.В.Косова та А.В.Торопигіна, саме нова редакція Концепції зовнішньої політики РФ є спробою «не стільки шукати варіанти реанімації Співдружності, скільки дати відповідь на запитання, наскільки така реанімація відповідає національним інтересам РФ, і, якщо відповідає, то яку ціну за це готова і здатна заплатити Москва» [10]. В цілому, запропонована в Концепції модель ставлення до СНД є настільки збалансованою із пріоритетами державної політики на інших векторах і в той же час настільки відповідною тенденціям попередніх десяти – дванадцяти років еволюції російської політики на цьому напрямі, що є підстави стверджувати, що вона слугуватиме базисом для дипломатії Росії у середній, а, можливо, і довгостроковій перспективі.

Те, що російське керівництво на кінець 2000-х років в цілому визначилося із розумінням місця Співдружності в структурі пріоритетів РФ в регіоні, засвідчує виступ С.Лаврова на прес-конференції за підсумками засідання РМЗС СНД в Душанбе 2 вересня 2011 р. «Звичайно, СНД – це не ідеальна структура, і всі це розуміють. Із зрозумілих причин 20 років назад треба було щось робити. Як неодноразово підкреслювало керівництво РФ, те, що вдалося створити Співдружність, є благом для народів наших країн. Це унікальна площадка для обміну думками, співставлення підходів і спілкування керівників держав, котрі ще не так давно жили в одній країні, і які пов'язані геополітично, географічно, економічно, культурно, гуманітарно» [11].

Найбільш рельєфно факт комплексного завершення істотних коливань у підходах російської еліти до значення СНД для зовнішньої політики РФ проявив себе в оприлюдненій в газеті «Известия» 3 жовтня 2011 р. програмній статті, прем'єр-міністра, кандидата в президенти Росії В.Путіна. Головний російський політик, який на момент публікації статті вже фактично отримав реальну перспективу очолити РФ до середини 2020-х рр., виклав наступну світоглядну позицію: «Можна по-різному оцінювати ефективність СНД, нескінченно сперечатися про її внутрішні проблеми, нереалізовані очікування, але важко заперечувати те, що Співдружність залишається незамінним механізмом, що дозволяє зближувати позиції і виробляти єдину точку зору на ключові проблеми, що стоять перед нашим регіоном, і приносить очевидну, конкретну користь всім її учасникам». Далі він продовжив: «Саме досвід СНД дозволив нам запустити багаторівневу, різношвидкісну інтеграцію на пострадянському просторі, створити такі затребувані формати, як Союзна держава Росії та Білорусі, Організація договору про колективну безпеку, Євразійська економічна спільнота, Митний союз і, нарешті, Єдиний економічний простір» [12]. Неважко побачити, що по основних параметрах оцінка СНД, яку В.Путін дає в 2011 р., повністю співпадає з закріпленим в Концепції зовнішньої політики РФ в редакції 2008 р. баченням ролі цього об'єднання в структурі російської зовнішньої політики на пострадянському просторі.

Висновки. Розглянувши еволюцію російських підходів до перспектив СНД та участі Росії в її розвитку, автор дійшов висновку, що на кінець 2000-х рр. тривала запекла дискусія в російській політичній еліті та науково-експертних колах щодо оптимальної політики Російської Федерації, розвитку та самого функціонування Співдружності Незалежних Держав, була в цілому завершена. Від СНД не відмовилися, але і на майбутнє позбавили шансів повернути собі місце в центрі російських підходів до пострадянського простору – Організація зайняла гідне місце важливого, але все ж таки допоміжного інструменту реалізації інтересів Москви в форматі багатосторонньої взаємодії з республіками колишнього СРСР.

Література

1. Еволюція багатостороннього співробітництва держав пострадянського простору: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04 [Електронний ресурс] / О.Ю. Ковтун; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т міжнар. відносин. – К., 2008. – 20 с. – укр.; Еволюція зовнішньої політики Російської Федерації щодо країн СНД: головні напрямки та визначальні тенденції: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 [Електронний ресурс] / Л.І. Коврик-Токар; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. –Чернівці, 2008. – 20 с. – укр.
2. Концепция внешней политики Российской Федерации // Российская газета. – 2008, 14 июля.
3. Колеров М. Избавление от СНГ-иллюзий / М.Колеров // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 8. – С.9-15. – С. 14.
4. Лавров С. Приоритеты и задачи России в конце первого десятилетия XXI века / С.Лавров // Россия в глобальной политике. – 2007. – 5. – С. 63.
5. Обзоры внешнеполитической и дипломатической деятельности Российской Федерации// // Официальный сайт МИД РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/obzory.
6. Экономические интересы и задачи России в СНГ. Доклад Института современного развития. М., 2010. – 86 с.
7. Выступление Президента РФ Дмитрия Медведева на совещании послов и постоянных представителей России за рубежом, 15 июля 2008 // Официальный сайт Президента Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kremlin.ru/appears/2008/07/15/1635_type63374type63376_204113.shtml.
8. Экономические интересы и задачи России в СНГ. Доклад Института современного развития. М., 2010. – С. 11.
9. Стенограмма выступления и ответов на вопросы Министра иностранных дел России С.В.Лаврова на пресс-конференции, посвященной внешнеполитическим итогам 2008 года, в МИД России, 16 января 2009 года // Официальный сайт Министерства иностранных дел Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mid.ru/ngp_12.nsf/stenogramy.
10. Косов Ю.В., Торопыгин А.В. Содружество Независимых Государств: Институты, интеграционные процессы, конфликты и парламентская дипломатия: Учеб. пособие для студентов вузов/ Ю.В. Косов, А.В. Торопыгин. – 2-е изд., доп. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 256 с. – С. 177.
11. Стенограмма ответа Министра иностранных дел России С.В.Лаврова на вопрос российских СМИ по итогам участия в заседании СМВД СНГ, Душанбе, 2 сентября 2011 года // Официальный сайт МИД РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mid.ru/bdomp/ns-rsng.nsf/OpenDocument.
12. Путин В.В. Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня / В.В.Путин // Известия. – 2011, 3 октября.